

Co dělá školní psycholog ?

Kritická místa profese

PhDr. Jana Zapletalová

Na našich školách narůstá počet žáků s různými zvláštnostmi, potřebami i obtížemi. Po učitelích se stále více žádá, aby si osvojili nové a hlubší pedagogicko-psychologické dovednosti. Je proto evidentní, že jedni i druzí potřebují odbornou pomoc a podporu projevující se kupř. přiblížením psychologických služeb učitelům, žákům i jejich rodičům. Jednu z těchto služeb představuje, zdá se, školní psychologie.

O školní psychologii se v České republice diskutuje v odborných kruzích i na stránkách tisku. Odborná diskuse je provázena řadou nejasností a apriorních představ. Je však zřejmé, že od roku 1990 na základních a středních školách v ČR školní psychologové pracují, přestože doposud nejsou legislativně ukotveni ve školském systému. Ředitelé škol je přijímají do svých škol a školní psychologové tyto nabídky akceptují. Jak si vysvětlit tuto situaci, kdy obě strany podstupují riziko nejistoty? Je situace na školách skutečně taková, že ředitelé hledají pomoc školní psychologie? Je tato práce tak zajímavá, že psychologové pracují ve školách i v těchto nejistých podmínkách? Co vůbec tato práce konkrétně zahrnuje?

Krátce z historie školní psychologie

Školní psychologie byla mezinárodně uznána jako svébytný obor až po druhé světové válce.

V roce 1948 zorganizovalo UNESCO ve spolupráci s International Bureau of Education průzkum o postavení školní psychologie v 54 zemích světa. V polovině padesátých let byly v Evropě identifikovány čtyři typy psychologických služeb poskytovaných škole a dětem.

První typ představoval školní psychology, kteří pracují na jedné velké škole nebo na několika školách. Často pracovali týmově ve spolupráci se školními sociálními pracovníky a lékařem.

Druhý typ kladl důraz na koordinování služeb nabízených škole danou komunitou.

Psycholog byl součástí místních školských úřadů a jeho úkolem byla koordinace prevence, poradenské aktivity, intervenční zásahy.

Třetí typ reprezentovaly dětské poradenské kliniky, v jejich čele obvykle stáli pediatři nebo psychiatři.

Personál tvořili psychologové a sociální pracovníci. Hlavní náplní práce byla diagnostika, která převládala nad terapií.

Čtvrtý typ představovaly Asociace pro výzkum dítěte, jejichž posláním bylo koordinovat výzkumy dětí a studovat faktory závažně ovlivňující vývoj dítěte.

Vývoj školní psychologie byl velmi intenzivní v USA, Velké Británii, Francii a v Německu. Kvalita a organizace poskytování této služby byly vždy závislé na tom, jaká důležitost byla přikládána vzdělání, jak rozvinutý byl systém veřejného školství a jaké byly ekonomické podmínky dané země.

V roce 1972 byl vytvořen The International School Psychology Committee. Tato skupina psychologů se snažila o mezinárodní výměnu zkušeností a informací z oblasti školní psychologie, vyhledávala nové pracovní postupy a organizovala výměnu odborníků.

Docházelo k tomu také prostřednictvím čtvrtletníku World-Go-Round, který vychází dosud.

V roce 1975 uspořádal zmíněný výbor první kolokvium školní psychologie v Mnichově.

V roce 1982 pak byla na těchto základech ustanovena International School Psychology Association (ISPA). Tato organizace nyní sdružuje školní psychology z více než 50 zemí světa. Odhaduje se, že ve světě pracuje v současnosti okolo 90 000 školních psychologů. ISPA pod vedením prof. Oaklanda vypracovala pro své členy mj. etický kodex a podílí se na vytváření profesních standardů. V poslední době se také snaží spolupracovat s členskými zeměmi na formách pregraduální i postgraduální profesní přípravy školních psychologů.

Každoročně se také pořádá kolokvium školní psychologie v různých zemích světa, které je místem setkání a výměny informací a praktických zkušeností.

Poslední kolokvium se konalo pod heslem Psychologie a vzdělávání v 21. století ve Francii, v Dinanu. Účastnilo se 600 školních psychologů ze 45 zemí světa a mezi účastníky byli i zástupci České a Slovenské republiky.

Školní psychologie v Čechách

Školní psychologie se rozvíjela v bývalém Československu hlavně na Slovensku, kde byla prosazována především prof. Hvozdkem a prof. Ďuričem. Prof. Hvozdk se zabýval problematikou teoretické a koncepční výstavby školní psychologie, především otázkami teoreticko-metodologického systému. V letech 1963–1983 se podílel na výzkumech “Podíl školní psychologie na rozvoji osobnosti žáka a zefektivnění pedagogického působení školy” a “Motivace a regulace v rozvoji osobnosti žáka”. V té době se práce školního psychologa experimentálně ověřovala na některých školách v Bratislavě a Košicích, ale po roce 1975 tyto aktivity utichly a obnovily se až v roce 1990.

V červnu 1990 byla ustavena Asociace školní psychologie ČSFR, v jejímž čele stanul dr. Anton Furman. Po rozdělení České a Slovenské federace existovala od r. 1993 do r. 1994 pouze slovenská Asociácia školskej psychológie. Od roku 1990 je AŠP také součástí ISPA.

V roce 1993 se konalo mezinárodní kolokvium školní psychologie v Banské Bystrici. Na 3. sjezdu AŠP v roce 1994 byla schváleno založení společné asociace SR a ČR. Ve vedení Asociace vystřídal dr. Furmana postupně prof. J. Mareš, doc. E. Gajdošová, dr. J. Zapletalová.

V roce 2001 pracuje výkonný výbor AŠP ČR a SR v následujícím složení: dr. J. Zapletalová, doc. E. Gajdošová, prof. J. Mareš, doc. S. Štech, dr. G. Herényiová, doc. M. Valihorová a dr. S. Hvozdk.

Od roku 1997 pracuje také česká sekce Asociace školní psychologie. Její stanovky jsou identické se stanovami společné AŠP ČR a SR.

AŠP ČR a SR vydává časopis Školský psycholog pod redakčním vedením profesora J. Mareše. Informace o činnosti AŠP jsou uveřejněny i na webových stránkách.

Prof. J. Mareš je také hlavním inspirátorem a obsahovým garantem pravidelného semináře “Novinky v pedagogické a školní psychologii”, kde se setkávají školní psychologové, pracovníci vysokých škol, ale i učitelé. “Novinky” přináší zajímavá výzkumná sdělení z oblasti školní psychologie, zkušenosti z praxe školních psychologů, nové přístupy v diagnostice, terapii i intervenčních postupech.

Semináře přispívají také k přiblížení problematiky školní psychologie školám, zejména jejím učitelům i ředitelům.

Pokud jde o **legislativní** kontext pro fungování školní psychologie v ČR, ten není dodnes dořešen.

Jediným dokumentem, který popisuje kvalifikační předpoklady školních psychologů a doporučuje rámcovou náplň jejich práce, je Metodický list k poskytování poradenských služeb na školách a školských zařízeních č.j. 13 409/98–24. Žádný další organizační předpis postavení a náplň práce školních psychologů neřeší.

Situace na Slovensku je v tomto směru uspokojivější. Zde je od roku 1993 zakotven institut školního psychologa ve školském zákoně a náplň práce školního psychologa je specifikována vyhláškou o výchovném poradenství z r. 1996.

Naděje na zlepšení této situace v ČR přišla v roce 2001 v souvislosti s tvorbou Dlouhodobého záměru rozvoje vzdělávací soustavy v ČR. Tento dokument již předpokládá školní psychology nebo školní speciální pedagogy, kteří by měli doplnit stávající poradenský systém o články poradenství, které bude poskytovány přímo ve školách. V dikci tohoto dokumentu se nejedná o konkurenci stávajícím poradenským zařízením, ale o rozšíření poradenské služby.

Školní psychologové v síti škol

V České republice je od roku 1990 spontánní poptávka po školním psychologovi, a to především na základních školách, ale i na školách zvláštních, středních a vyšších odborných.

Počet školních psychologů, kteří pracují na všech typech škol, se zatím stále odhaduje na 100 až 120. Přesné číslo se zatím nepodařilo získat. Důvodů, proč je tomu tak, je několik.

Ředitelé škol zaměstnávají psychology na škole pod různým pracovním zařazením a s využitím různých způsobů financování. Absence organizačního a legislativního vymezení práce školního psychologa vede stále u ředitelů k obavám, že pokud přiznají na škole činnost školního psychologa, ocitnou se sami v ohrožení pro porušení legislativy.

Školní psychologové pracují na školách na část úvazku nebo na plný pracovní úvazek. Na částečný pracovní úvazek na školách pracují často poradenští a kliničtí psychologové. Někteří školní psychologové si doplňují svůj úvazek výukou psychologie.

Také způsoby financování jsou různé, ředitelé škol nejčastěji zařazují psychology mezi pedagogické pracovníky nebo je platí jako služby škole.

Tam, kde školní psychologové pracují ve školách na malé části úvazku, tj. v rozmezí od 0,2 do 0,5, jsou obvykle kmenovými zaměstnanci jiných pracovišť, nejčastěji pedagogicko-psychologických poraden. Při vyšších a plných úvazcích jsou školní psychologové zaměstnanci škol.

Práce ve školní instituci přináší celou řadu specifíků, která bychom mohli označit jako *kritická místa* profese. Mezi často uváděné patří vztahy psychologů k ředitelům škol, kde se může psycholog dostat do celé řady specifických situací (např. se může stát "potížistou", protože odkrývá do té doby tabuizované problémy). V pedagogickém sboru se někdy na počátku jeho působení na škole objevuje obava, která může přerůst až v pocity ohrožení – "co asi ten psycholog ví". Složitosti může vyvolat také přehnané očekávání okamžitých kladných výsledků práce psychologa v souvislosti s návštěvami žáků u něj. Učitelé očekávají a žádají nejen odhalení příčin problémů a jejich diagnostikování, ale především konkrétní doporučení, postupy a strategie, které povedou k rychlé nápravě. Školní psycholog se tak ocitá i v situaci, kdy musí hledat nové nestandardní cesty k nápravě problému, občas i jinými než psychologickými nástroji. Snaží se přitom současně minimalizovat možná rizika, která vyplývají ze specifčnosti používaných metod a ze složitosti vlastní sociální role.

Školní psycholog a ředitel školy

Jedním z nejčastěji diskutovaných témat v souvislosti s profesí školního psychologa je vztah mezi ředitelem školy a školním psychologem.

Ukazuje se, že tento vztah je v profesi jedním z klíčových vztahů, a na obě strany klade velké nároky. Složitost tohoto vztahu je ve většině dokumentů, které hovoří o poskytování preventivních a poradenských služeb na škole, redukována na jedinou větu: "**Ředitel školy vytváří podmínky pro poskytování poradenských služeb na škole.**" Velmi často se tak stává, že školní psycholog vstupuje do pracovního vztahu bez toho, že by měl hlubší představu o tom, jaké jsou tyto podmínky a ani sami ředitelé je často neumějí definovat.

Na počátku spolupráce ředitele a psychologa jsou tak očekávání ředitele školy spojena většinou s představami o řešení problémů, které se týkají žáků, učitelů, ale i školy jako systému. Škála jeho očekávání je velmi bohatá a různorodá.

Na druhé straně ovšem stojí očekávání školního psychologa, která jsou spojena většinou s představami uplatnění vlastní odborné kompetence a zaměření.

V okamžiku nástupu do školy dochází k prvním korekcím vzájemných očekávání. Ředitel je v tomto vztahu nadřazeným, ale z hlediska profesního je laikem. Psycholog je mu sice podřízen, ale z hlediska profesního je proti němu expertem. Ukazuje se, že je nutné explicitně vzájemně vymezit pole profesního působení psychologa, vymezit jeho kompetence se zvláštním ohledem k etice práce školního psychologa.

Ale ani vztah ředitel-psycholog, který je založen na vzájemném respektování a důvěře, nemusí být vždy bez napětí.

Dalším zátěžovým momentem tohoto vztahu je totiž **zadávání zakázky** ředitelem školy a její **interpretace**. Možná, že je to právě schopnost školního psychologa správně interpretovat zakázku ředitele a reagovat na ni, kterou bychom mohli označit jako zlomové místo pro eventuální úspěšnost, nebo neúspěšnost školního psychologa.

Základní problém vyplývá již z charakteristiky vztahu **expert-laik**. Při zadávání zakázky je třeba správně *kódovat* (odborně, psychologicky) nejasná a nepřesná vyjádření ředitele a pokusit se o jejich reformulaci tak, aby se předešlo nedorozumění. Ředitelé mají často pocit nejistoty a obavy z odhalení vlastních *profesních nedokonalostí*. Proto musí psycholog umět v daném okamžiku zhodnotit vlastní možnosti a profesní omezení a pokusit se redefinovat problematickou zakázku.

Stává se v tomto okamžiku řediteli spíše *průvodcem problémem*, snaží se zachytit rozporuplnosti v jeho zadání, ale i možná rizika, která mohou v průběhu řešení nastat.

Psycholog si musí v těchto situacích vytvořit prostor pro modelování a analýzu možných řešení, zvláště v případech, kdy objednávka představuje řešení nestandardního problému. V takových případech může nastat i situace, že školní psycholog odmítne zakázku ředitele školy, protože např. nemá nástroje k jejímu vyřešení.

Školní psycholog by měl také umět vysvětlit, že hledání řešení zadaného úkolu (problému) je omezeno i vstupními informacemi, které mohou být v okamžiku zadání úkolu neúplné.

Komunikace ředitele a školního psychologa tak vytváří prostor pro vznik společné dohody o realizaci konkrétní zakázky.

Vzájemná dohoda může být negativně ovlivněna konfliktem rolí, neočekávanými následky některých rozhodnutí, zkratkovitými řešeními, nerespektováním vlastní profesionality a etiky práce, nevhodným delegováním odpovědnosti mnohdy bez odpovídajících pravomocí.

To je velmi důležité, protože kvalita vztahu ředitel-školní psycholog ovlivňuje i vytváření kvalitních vztahů k ostatním článkům systému – k pedagogickému sboru, k žákům a k jejich rodičům. Z tohoto důvodu je vztah ředitel-psycholog klíčovým vztahem v profesi školního psychologa, a i když je vztahem nelehkým, není možné z něho jednoduše “vystoupit” například tím, že psycholog bude pracovat ve škole a přitom bude zaměstnancem jiného subjektu. Je třeba, aby se do budoucna počítalo s těmito specifiky profese školního psychologa a studenti byli připravováni na strategie přijímání a odmítání zakázek ze strany ředitelů se zvláštním zřetelem na způsoby argumentace.

Školní psycholog v systému školy

Školní psychologové vstupují do práce školy prostřednictvím ředitele školy a začínají pracovat s celým systémem školy.

Jejich práce zahrnuje aktivity spojené s pedagogickým sborem, s jednotlivými učiteli, s třídními učiteli, s žákovskými kolektivy, s jednotlivými žáky a s jejich rodiči. Nedílnou součástí této práce je také spolupráce s odborníky v jiných zařízeních, nejčastěji v PPP, SPC, SVP, dále s lékaři, s psychiatry, se sociálními pracovníky, s pracovníky v krizových centrech apod. Školní psycholog se tak stává součástí orchestru a je v situaci, kdy pokud chce slyšet, jak orchestr hraje, nemůže z něho odejít. Školní psychologové se totiž také podílejí na vytváření Programu pedagogicko-psychologického poradenství ve školách. Tyto programy odrážejí specifika dané školy i regionu a vytvářejí prostor pro koordinaci služeb s ostatními subjekty, které poskytují poradenské služby.

Školní psychologové tedy pracují skutečně se systémem školy. Pracují totiž i s dětmi a učiteli, kteří nemají akutní problémy, i s potencionálně ohroženými dětmi bez viditelných problémů.

Vytvářejí tak širokou základnu pro systematickou – a nejen jednorázovou, kampaňovitou – prevenci negativních jevů. Stávají se důležitým prostředníkem či svorníkem komunikace mezi

jednotlivými články systému a ovlivňují tak řešení školních problémů v místě jejich vzniku. Působí dlouhodobě a zároveň mohou sledovat výsledky svého působení v průběhu celé školní docházky dětí na základní nebo na střední školu. Školní psycholog na základě toho může aktivně ovlivňovat i práci učitelského sboru, a tak trvale přispívat k proměně sociálního klimatu škol.

Školní psycholog a pedagogický sbor

Na užitečnost podpory práce učitelů ze strany školních psychologů upozorňoval W. Stern již v r. 1922, když říkal, že “školní psycholog by mohl organizovat vzdělání učitelstva”. Narážel však tehdy na tvrdý odpor pedagogů, kteří namítali, že “školní psycholog ohrožuje jejich samostatnost a zasahuje do úkolů, které náleží jemu (učiteli) samotnému. Učitel jest jediné oprávněným školním psychologem”.

I po tak dlouhé době se ukazují Sternovy myšlenky jako velmi aktuální. Školní psycholog může přirozeně a nenásilně pořádat pro učitele vzdělávací semináře s cílem aplikovat vybrané pedagogicko-psychologické poznatky do vzdělávacího procesu. Dnes se jedná zejména o problematiku metaučení, vyučovacího stylu, studijních stylů žáků, dále o práci s dětmi se specifickými poruchami učení a chování, o integraci dětí se zdravotním postižením apod.

V oblasti výchovné jsou aktuální otázky monitorování a řešení konkrétních problémů s neprospěchem, záškoláctvím, šikanou, drogovými a jinými závislostmi. Jako velmi cenné se ukazují také kazuistické semináře pro učitele orientované na řešení širokého spektra problémů jejich žáků.

Pedagogický sbor představuje pro školního psychologa důležitý článek v jeho práci se školou jako systémem. Pokud se podaří psychologovi rozšířovat složitost vzájemných vztahů v pedagogickém sboru, může pozitivně ovlivňovat klima v pedagogickém sboru a zároveň nepřímou ovlivňovat řešení problémů svých klientů-žáků školy. Řada potíží, se kterými žáci vyhledávají psychologa, má úzkou spojitost s průběhem vyučování a s činností pedagogického sboru i jednotlivých učitelů. Je proto velmi důležité, aby učitelé pochopili, **v čem a jak** jim může psycholog pomoci vytvářet odborné zázemí a **jakou pomoc očekává psycholog** od pedagogického sboru. Pokud dojde k vyjasnění vzájemných pozic a očekávání, může znalost klimatu pedagogického sboru pozitivně ovlivňovat průběh řešení různých problematických situací v prostředí školy a navíc se vytváří široká základna pro jejich předcházení.

Obava, že se psycholog sice stane článkem systému, ale bude jím právě proto ovlivňován při řešení problémů svých klientů, se tak stává lichou. Psycholog totiž zůstává v pozici “jiného” odborníka, který pracuje se systémem školy, ale nikdy se nestane “stejným” odborníkem. Je v roli pozorovatele, konzultanta. K jeho specifčnosti přispívá i **existence etického kodexu práce školního psychologa, který je závaznou normou** pro jeho pracovní postupy ve vztahu ke klientům, rodičům i pedagogům a který se táhne prací školního psychologa jako červená nit. Vytváří se tak pomyslné předivo ochrany především klienta a jeho práv, ale i psychologa jako odborníka, který pracuje “v nepedagogickém” prostředí školy.

Školní psycholog a jednotlivý učitel

Prohloubením práce s pedagogickým sborem je pak práce s jednotlivými učiteli, zejména s třídními učiteli. Tato práce je velmi důležitá zvláště v případech, kdy se ukazuje, že učitelem zvolené pracovní postupy nebo způsoby komunikace se žáky jsou příčinou neprospěchu žáků nebo neúspěchu učitele.

Někteří učitelé nedokáží považovat neúspěch za součást pedagogického působení a nechtějí za neúspěch svých žáků nést odpovědnost. Tito pedagogové často neumí pozitivně ovlivňovat sociální klima školních tříd a snaží se dosahovat svých cílů nevhodnými prostředky, např. zvyšováním úzkosti a strachu žáků, přehnanou direktivitou. To pak přivádí jejich žáky do

pracoven školních psychologů. Psychologové mohou těmto učitelům pomoci rozbořením jejich vyučovacích postupů a průběhu vyučovacích hodin. Vycházejí především z pedagogické psychologie a jejích praktických aplikací ve vyučovacích postupech učitelů. Metod pomoci učitelům je celá řada. Velmi účinné a přesto často opomíjené jsou např. autodiagnostické techniky, které učitelé pomohou vhlédnout do jeho vlastních vyučovacích postupů.

Třídním učitelům pomáhá školní psycholog nejčastěji různými variantami sociometrických metod při diagnóze a intervenci do sociální atmosféry a vztahů v třídních kolektivech. Provádí intervence, vyhodnocuje postupy, analyzuje vztahy a usnadňuje mnohdy zablokovanou komunikaci ve třídě a mezi třídou a učitelem. Pomáhá také s depistáží a diagnostikou problémových žáků, s organizováním skupinových aktivit i zážitkové pedagogiky.

Metodickou pomoc poskytuje vyučujícím také při vytváření individuálních vzdělávacích plánů, při integraci dětí, v kariérovém poradenství.

Nedílnou součástí jeho spolupráce s učitelem je také vytváření metodického zázemí pro vedení rozhovorů s rodiči. Často je psycholog **prostředníkem** jejich vzájemné komunikace.

Spolupráce školního psychologa s třídními učiteli tak vytváří nezbytnou a velmi důležitou součást práce se školou jako systémem. Jejich vztah musí být založen na vzájemném respektu k profesi toho druhého a na profesní důvěře.

Školní psycholog a práce se školní třídou

Každodenní činností je pro školního psychologa práce s třídními kolektivy. Cílem těchto aktivit je, jak již bylo řečeno, mapování sociálního klimatu školních tříd, které napomáhá vytvářet v třídních kolektivech prostředí, v němž budou žáci lépe zvládat své problémy, podporovat vzájemný respekt a úctu k jedinečnosti druhých a sami předcházet vzniku konfliktních situací.

Psychologové potřebují spolupráci učitelů v práci se třídami, protože ti mohou některé problémové projevy v chování žáků postřehnout v pravidelném kontaktu s nimi v průběhu vyučovacích hodin. Učitelé dokonce často zaznamenají změny v chování dítěte rychleji než jejich rodiče.

Výhodou těchto postupů je, že se problémy řeší v prostředí, kde vznikly, a vytváří se tak také široká základna pro jejich prevenci v budoucnosti. Posiluje se klima, v němž žáci dobře vědí, že některé projevy chování se na škole netolerují, a pokud se přeci objeví, neobávají se je oznamovat svým učitelům nebo psychologovi.

Každý třídní kolektiv je svébytným organismem a školní psycholog ve spolupráci s třídním učitelem napomáhá tomu, aby organismus fungoval bez závažných onemocnění. K tomu přispívá především organizování **skupinových aktivit** ve třídě, které pomáhají vzájemnému poznání žáků, včasnému odhalení možných problémů, a to i problémů, které jsou často třídou dlouhodobě utajované jak před učitelem, tak před rodiči. Vytváří se tak zázemí pro podporu upevnování školní třídy jako sociální skupiny na jedné straně a na druhé straně se vytváří velký prostor pro prevenci negativních jevů. V průběhu této práce psycholog získává velké množství informací. I při práci se skupinou musí pečlivě zvažovat zvolené formy a postupy, protože skupinová dynamika, vztahy a komunikace ve skupině mohou vést k otevření velmi citlivých míst a ne vždy je možné hledat řešení v prostředí školy. Proto je při ní také nutné zvažovat a plánovat cíle, kterých chce psycholog touto činností dosahovat. Svou činností pomáhá rozkrývat i řešit nejrůznější potíže a problémy a vytváří si prostor pro práci s jednotlivými žáky, která musí často po práci se skupinou následovat.

Školní psycholog a jednotliví žáci

Co všechno může psycholog nabídnout jednotlivým žákům?

Školní psychologové poskytují krizové intervence, konzultují, provádějí diagnostické činnosti zaměřené na osobnostní a intelektové charakteristiky žáků, na poruchy chování a učení, výukové obtíže, na styly učení, na školní selhávání, na výchovné problémy

a patologické jevy. Zabývají se adaptačními problémy, vztahovými problémy, problémy spojenými s volbou profese.

Běžně se zabývají individuálními formami reedukace a terapie dětí se specifickými poruchami učení. Podílejí se samozřejmě i na integraci dětí se zdravotním postižením a pomáhají dětem v náročných životních situacích.

Spektrum nabídky individuální práce s žákem je ovšem závislé na profesní výbavě konkrétního školního psychologa, ale proměňuje se i v závislosti na typu školy (ZŠ, SŠ apod.). Hlavní okruh problémů, se kterými se školní psychologové setkávají, se přirozeně přímo nebo nepřímo dotýká především školní úspěšnosti, schopnosti žáka učit se a podávat školní výkon v souladu s vlastními očekáváním i očekáváním rodiny. S těmito problémy ovšem úzce souvisí i jeho pozice v kolektivu, vztahy ke spolužákům, jeho sebevědomí. Řešení problémů s učením se učením (problematika tzv. metaučení) se tak mnohdy stává zástupným problémem, kdy dítě postupně získává důvěru k psychologovi v tématu učení a otvírá se prostor pro řešení dalších problémů.

Právě práce s jednotlivým dítětem v prostředí školy je často diskutovaným tématem. Důvodem pochyb, zda je škola **vhodným místem** pro práci s klienty-žáky, je právě **škola jako instituce**. Škola je pro mnohé z nás spojována s projevy direktivity, s pocity povinnosti, a u některých dokonce s pocity úzkosti a stresu. Často ale zapomínáme, že početná je i skupina těch, pro které je škola místem setkávání s kamarády, se vstřícnými učiteli, a ba i místem, kde často poprvé zažívají pocity sounáležitosti a bezpečí. A tak i osobnost školního psychologa může být sama psychoterapeutickým nástrojem, pokud zajistí pro žáka-klienta prožitek pocitu bezpečí. To se mu podaří, bude-li svou každodenní činností žákovi potvrzovat, že nic z toho, co sdělí psychologovi o sobě a o své rodině, ale i o práci školy a jejích učitelů, neopustí prostor psychologovy pracovny.

Mezi psychologem a jeho klienty se tak postupně vytvářejí vztahy, jejichž kvalita je ovlivněna kvalitou vzájemné komunikace a vzájemných setkání, která mají přesně určený smysl a stávají se "rituálem" s vnitřními pravidly. Nemalou roli při vytváření těchto vzájemných vztahů hrají také sympatie a trpělivost, a dokonce i zdánlivé maličkosti, jako je např. dodržování termínů a časů sjednaných schůzek.

Důvěra ke školnímu psychologovi je ovlivněna také způsobem posuzování problémů žáků, dovedností rozkrýt problém, který je mnohdy skrytý za tzv. **zástupným problémem**, se kterým vstupuje žák do pracovny psychologa. Pocit důvěry může paradoxně prohloubit i akceptace vlastních profesních omezení, protože školní psycholog musí umět také včas předávat svoje klienty dalším odborníkům. Toto tvrzení dokládá jedna z klientek: "Moje problémy se netýkaly školy, ale mého zdraví. Díky našemu školnímu psychologovi jsem se dostala do péče odborného lékaře a nyní se opět cítím dobře." Tato klientka se stranila třídy, selhávala ve školní práci, zhoršil se její celkový zdravotní stav. Příčinou byla středně těžká deprese se suicidiálními sklony a zvýšenou potřebou hyperprotektivity. Společný postup psychologa ve škole a psychiatra vedl k celkovému zlepšení stavu klientky. Velkou výhodou v takových případech je i následná dlouhodobá péče ze strany školního psychologa.

Ukazuje se tak, že již **sama přítomnost** psychologa v prostředí školy vytváří psychoterapeutický efekt. A tak často pokládaná otázka, zda může psycholog ve škole provádět psychoterapii, by možná měla spíše znít: "Může se psycholog ve škole psychoterapii vyhnout?"

Velmi často stojí školní psychologové před úkolem regulace nežádoucích psychofyzilogických stavů – zejména úzkosti, trémy a strachu. Často sahají po některých formách relaxace nebo hypnózy. O těchto podobách psychoterapie ve významu profylaxe hovoří také J. Vymětal, který dodává, že je nanejvýš vhodné, aby se staly součástí práce školních psychologů, protože vedou klienty k životu respektujícímu psychohygienické zásady.

Školní psycholog tak nejen určuje příčiny problémů, ale snaží se také o navození změny, která povede k tomu, že se dítě naučí zvládat postupně svoje problémy, měnit nebo alespoň zmírňovat některé jejich symptomy.

Ve vztahu k psychoterapii v prostředí školy se často diskutuje také otázka zacházení s důvěrnými informacemi. V prostředí školy se skutečně stává, že se objevují žádosti o sdělení “dalších” informací o žákovi, jeho rodině, učitelích. Tato situace je důvěrně známa všem pracovníkům v pomáhajících profesích, které jsou vázány určitými etickými pravidly, ale i zákonnými normami pro zacházení s citlivými osobními údaji. Odborník má vždy několik možností.

Může podlehnout nátlaku a např. pod záminkou zachování harmonických vztahů na pracovišti vyhovět třeba žádostem vedení školy. Toto provinění (pomíjím zákon) je vždy cestou ke ztrátě důvěry klientů, která se nedá jednoduše získat nazpět. Žáci si tuto informaci předávají ve škole jako “tichou poštu” a takový psycholog ztrácí svoji klientelu a školu většinou rychle opouští. Nebo se stává koaličním partnerem vedení školy, ale přestává být školním psychologem. Nejvhodnějším postupem pro psychologa v takové situaci je trpělivě vysvětlovat, eventuálně se raději vystavit riziku neporozumění nebo konfliktu, ale **informaci**, která má charakter důvěrné, **nevydat**. Při poskytování tohoto druhu informací platí i pro prostředí školy obecné pravidlo informovaného souhlasu rodiče nebo klienta.

Školní psycholog a rodiče

Rodiče musí být informováni školou o pravidlech poskytování služby školním psychologem. Nabídka této služby ze strany školy je pro rodiče možností, nikoliv závazkem.

Většina rodičů vítá možnost takové služby ve škole, zejména při řešení problémů, které mají bezprostřední spojitost se školou. Klienti – děti i jejich rodiče – navíc zůstávají v prostředí školy a neztrácejí kontakt s přirozeným prostředím, v němž problém vznikl, projevuje se nebo do něj zasahuje svými důsledky. Pracovní psychologa se tak často stává místem, kde se cítí bezpečně. Je jakýmsi azylem v místech, kde jinak může “zuřit bouře”. Možnost navštívení azylu může posilovat motivaci ke změně např. u některých typů záškoláctví, ale i v jiných případech.

Rodičovské veřejnosti nabízí školní psycholog informační, konzultační i poradenské aktivity.

Spolupráce s rodiči je považována za velmi náročnou součást psychologovy práce zejména v případech, kdy pro vyřešení problému klienta je třeba pracovat delší dobu s rodinným systémem.

Co dělá školní psycholog, když učitel učí?

I s takovou otázkou se můžeme setkat. Ředitelé škol řeší tuto organizační podmínku působení psychologa na škole většinou dodatkem ke školnímu řádu. V něm se obvykle upravuje povinnost učitelů poskytnout žákovi na návštěvu školního psychologa volno, které třídní učitelé omlouvají. Psycholog zaznamenává dobu strávenou žákem na konzultaci do omluvného listu. Vyučující obvykle tuto nepřítomnost žáka nezapočítávají do absencí umožňujících neklasifikovat žáka v daném vyučovacím předmětu, pokud nepřesáhne např. 20 %.

Postupně, tak jak si žáci na psychologickou službu zvyknou, musí i školní psycholog svoje klienty objednávat. Krizové intervence a jiné závažné problémy řeší samozřejmě bez prodlení. Objednání k běžnému vyšetření má obvykle maximálně týdenní lhůtu. Velkou část práce věnuje psycholog práci s třídními kolektivy v průběhu vyučování, kdy např. může využívat tzv. suplované hodiny. A konečně, po dohodě s rodiči může s žáky pracovat i po skončení vyučování.

Náročnost profese v prostředí školy je ovšem zesilována i faktorem “nepřetržitosti”. Školní psycholog pracuje prakticky stále. I když např. opustí o přestávce svoji pracovnu, je časté, že

ho učitelé informují o problémech jednotlivých žáků.

Součástí jeho povinností je také účast na pedagogických a klasifikačních radách, na rodičovských schůzkách a na poradách vedení školy.

Lze říci, že obvyklá týdenní pracovní doba, tedy 40 hodin, většinou pro zajištění všech úkolů, kterými je psycholog ve škole pověřen nebo před ním vyvstanou, nedostačuje.

Liší se školní psycholog ve škole od školního psychologa v poradně?

V nejširším pojetí významu tohoto termínu mají oba stejný cíl – pomáhat žákům a studentům s řešením jejich problémů...

Školní psychologové, tedy ti, kteří pracují trvale v prostředí školy, kladou větší důraz na systém, v jehož rámci služby poskytují. Současně s aktuální potíží dítěte pracují s prostředím a v prostředí, kde problém vznikl nebo se objevil a který může být pro některé z nich i ohrožující.

Řekla jsem již, že práce se systémem vede také k tomu, že pracují i s dětmi bez zjevných problémů, s celými třídními kolektivy, s pedagogickými sbory, vytvářejí tedy širokou základnu pro prevenci vzniku problémů. Nesporně se odlišují také tím, že klienty (žáky) dlouhodobě sledují v průběhu poskytování péče i po jejím ukončení v prostředí, které je pro psychologa i klienta blízkým (resp. důvěrně známým). Těžiště jeho práce je především v neustálé komunikaci, ve vedení rozhovorů. Diagnostika je velice často doprovázena intervencemi a strategiemi nápravy, kdy psycholog může sám sledovat úspěšnost nebo neúspěšnost svého působení.

U středoškoláků je pak pozitivní, že sami vyhledávají péči a psycholog se pro ně postupně stává službou bez příděchu zahanbení, že i “já chodím za psychologem”. Studenti se tím učí vědomě pečovat o svoje psychické zdraví.

Psychologové, kteří pracují v poradenském systému, především v PPP, více akcentují tzv. medicínský model pomoci, tj. poskytují služby klientům, kteří je vyhledávají s již propuknuvšími příznaky konkrétního problému. Velký počet škol, který připadá na jednoho poradenského pracovníka, neumožňuje obvykle poradenskému psychologovi práci se školou jako systémem. Často je obtížné podstatně zkrátit lhůty poskytovaných služeb.

I tato péče má však svoje nesporné výhody, které vycházejí zejména z možnosti rychlých vzájemných odborných konzultací, ze vzájemné zastupitelnosti a z charakteru instituce jako takové (nespornou výhodou “anonymního” prostředí poradny při řešení některých problémů totiž nelze pominout). Poradenský psycholog není ve své práci sám – nablízku má vždy další profesionály ze svého oboru. Naproti tomu mnozí vnímají negativně faktor odborné osamělosti školního psychologa v prostředí školy. Školní psychologové si ale většinou uvědomují potřebu odborných konzultací, které se uskutečňují při jejich pravidelných setkáních, nebo při kontaktech s kolegy v poradenských zařízeních.

Lze tedy říci, že obě profese jsou v poradenském systému potřebné, mohou se vzájemně doplňovat a obohacovat.

Nelze proto stavět otázku: buď my, nebo oni. Jsme totiž pouze **my, psychologové**, kteří poskytujeme poradenské služby žákům a studentům.

Prezident ISPA **dr. Bernie Stein** v posledním čísle časopisu World-Go-Round říká: “Už nestačí jen působit v klasických rolích testátorů a umístovatelů dětí se speciálními vzdělávacími potřebami, i když to je nepochybně hlavní náplň naší práce a zdroj našich příjmů. Ale od toho bychom měli být schopni odhlédnout směrem k vzdálenějším horizontům. Měli bychom myslet a jednat kreativně směrem ke změně historického paradigmatu (pohledu na nás samé) a nacházet nové cesty do srdcí, mysli a duší našich dětí.”

Integrovaný systém pedagogicko-psychologického poradenství

Změny, které probíhají ve společnosti odráží také změny v potřebách uživatelů pedagogicko-psychologických služeb poskytovaných ve školství. Na školách se předpokládá **změna v obsahu a organizaci poskytovaných pedagogicko-psychologických služeb**. Školy potřebují vytvářet programy prevence sociálně patologických jevů, zejména šikany, prevence zneužívání návykových látek, prevence rasismu a xenofobie. Potřebují metodickou pomoc pro úspěšnou integraci dětí se specifickými vzdělávacími potřebami, pro práci s nadanými jedinci. Školy by měly poskytovat také základní služby kariérového poradenství, na které budou navazovat specializované poradenské služby poskytované dalšími subjekty.

Program a prognózy vývoje českého školství předpokládají zkvalitnění pedagogického a psychologického diagnostikování a prognózování dalšího vývoje žáků. Tento předpoklad zahrnuje také potřebu vytvořit pro pedagogy podporu psychologů při aplikaci a interpretaci používaných diagnostických nástrojů a prohlubovat tak kompetence učitelů v oblasti pedagogicko-psychologických aspektů vzdělávacího procesu.

Služby pedagogicko-psychologického poradenství budou zabezpečovat školní poradenská pracoviště, pedagogicko-psychologické poradny (PPP), speciálně pedagogická centra (SPC), střediska výchovné péče (SVP).

Školní poradenské pracoviště

Ve školách jsou zřizována již nyní školní poradenská pracoviště, která slouží poskytování poradenských a konzultačních služeb pro žáky, jejich zákonné zástupce a pedagogy. Pracoviště jsou zřizována tak, aby umožňovala důvěrnost jednání a aby byla zaručena ochrana osobních dat klientů.

Za poskytování poradenských služeb na škole zodpovídá ředitel školy, případně jím pověřený zástupce ředitele. Vedení školy se podílí společně s ostatními pracovníky na vytvoření **Programu školního poradenského pracoviště na zabezpečování pedagogicko-psychologického poradenství** poskytovaného ve škole, klade důraz na vzájemnou informovanost, spolupráci a dodržování etického kodexu školních poradenských pracovníků. Odbornou a metodickou podporu poradenským pracovníkům ve škole poskytují pedagogicko-psychologická poradna, speciálně pedagogická centra a střediska výchovné péče. Školním psychologům poskytuje odbornou a metodickou pomoc také Asociace školních psychologů.

Školní poradenské pracoviště

Zde budou služby zabezpečovat:

- školní psycholog nebo školní speciální pedagog
- výchovný poradce(kariérový poradce)
- školní metodik prevence
- /asistent speciálního pedagoga /

Služby jsou koordinovány školním psychologem nebo speciálním pedagogem, kteří společně s ostatními odbornými pracovníky, s třídními učiteli a vedením škol vytvoří **Program zabezpečování pedagogicko-psychologického poradenství poskytovaného ve škole**. Program odráží specifika dané školy i regionu a koordinuje služby s ostatními zařízeními v regionu, která poskytují pedagogicko-psychologické, speciálně pedagogické a preventivně - výchovné služby. Zabezpečuje také koordinaci služeb poskytovaných jinými resorty a nestátními subjekty.

Cíl:

zkvalitnit sociální klima škol
pracovat se všemi subjekty školy i s dětmi, které nemají problémy a vytvořit tak širokou základnu preventivní činnosti
posílit průběžnou a dlouhodobou péči o děti s neprospěchem a vytvořit předpoklady pro jeho snižování
umožnit neodkladné řešení problémů spojených se školní docházkou
sledovat účinnost preventivních programů aplikovaných školou a vytvořit metodické zázemí pro jejich vytváření
poskytovat metodickou podporu při aplikaci psychologických a speciálně pedagogických aspektů vzdělávání při vytváření RVP
přípravit podmínky a rozšířit možnosti integrace žáků se zdravotním postižením
zlepšit dostupnost služby i pro SŠ a VOŠ
koordinovat služby s ostatními poradenskými zařízeními

Školní psycholog zejména:

- koordinuje pedagogicko-psychologické poradenství ve škole
- pracuje s celým systémem školy (vedení, ped.sbor, třídní učitelé, žáci, rodiče žáků)
- podílí se na vytváření strategií a programů zaměřených na podporu rozvoje osobnosti žáků
- podílí se na vytváření a realizaci preventivních programů zneužívání návykových látek a negativních jevů v chování žáků
- podílí se na monitorování problémových projevů chování, pravidelně provádí analýzy a návrhy konkrétních opatření
- pracuje průběžně s žákovskými kolektivy a ovlivňuje prostřednictvím sociálního učení sociální klima školních tříd a potažmo celé školy
- podílí se na přijímacím řízení
- provádí komplexní diagnostiku orientovanou na zjišťování příčin poruch učení a chování
- zjišťuje individuální předpoklady pro uplatňování a rozvíjení schopností a nadání žáků
- provádí edukační terapii
- provádí prevenci školní neúspěšnosti
- provádí krizovou intervenci a neodkladná psychologická vyšetření žáků
- provádí pedagogicko-psychologickou diagnostiku v souvislosti s profesní orientací žáků ve spolupráci s učiteli, kteří vyučují předměty volbu povolání na ZŠ a úvod do světa práce na SŠ
- koordinuje kariérové poradenství s ostatními subjekty, které poskytují specializované služby kariérového poradenství (PPP, úřady práce...)
- odborně a metodicky pomáhá učitelům zavádět a aplikovat pedagogicko-psychologické poznatky do vzdělávacího procesu

- poskytuje konzultační pomoc rodičům nebo jiným osobám odpovědným za výchovu
- zajišťuje koordinaci poskytovaných služeb s ostatními subjekty, zejména PPP, SPC, SVP
- zajišťuje koordinaci služeb poskytovaných dalšími odborníky ve státním i nestátním sektoru
- v odůvodněných případech zprostředkovává žákům kontakt s veřejným ochráncem práv
- dodržuje etický kodex školního psychologa

Nadstandardní činnosti:

- osvětová a vzdělávací činnost
- pomoc při organizaci zážitkové pedagogiky a volno časových aktivit
- pomoc s konkursními řízeními vyhlašovanými školou
- školní psychologové mohou nabízet i jiné druhy nadstandardních činností, např. arteterapii podle toho, v čem získali další odborné vzdělání a v souladu s potřebami školy

Školní speciální pedagog zejména:

- koordinuje speciálně-pedagogické poradenství ve škole
- připravuje a ovlivňuje podmínky pro integraci dětí se zdravotním postižením ve spolupráci s dalšími odborníky
- dlouhodobě sleduje a pravidelně vyhodnocuje proces individuální integrace
- provádí speciálně-pedagogické diagnostické činnosti
- pomáhá vytvářet a koordinovat vznik individuálních vzdělávacích programů pro žáky se speciálními vzdělávacími potřebami
- realizuje speciálně pedagogické vzdělávací činnosti a poskytuje reedukační péči žákům se speciálními vzdělávacími potřebami
- navrhuje a pomáhá realizovat opatření, která směřují ke zkvalitnění vzdělávací práce školy v oblasti speciální pedagogiky
- metodicky vede asistenta speciálního pedagoga
- poskytuje pedagogickým pracovníkům školy metodickou pomoc a odborné informace z oblasti speciální pedagogiky, pomáhá při jejich aplikaci
- koordinuje spolupráci se speciálně pedagogickým centrem a dalšími specializovanými pracovišti
- poskytuje poradenskou a konzultační pomoc rodičům žáků nebo jejich zákonným zástupcům
- dodržuje etický kodex poradenského pracovníka

Výchovný poradce zejména :

- spolupracuje se školním psychologem nebo školním speciálním pedagogem
- spolupracuje s pedagogicko-psychologickou poradnou ,SPC a SVP
- provádí vyhledávání žáků, kteří potřebují pomoc a jejichž výchova, vzdělávání nebo psychický a sociální vývoj vyžadují speciální péči
- předkládá návrhy na postup a řešení problémů žáků
- průběžně sleduje chování žáků po dobu školní docházky
- koordinuje spolupráci třídních učitelů se školním psychologem nebo šk. speciálním

pedagogem

- pomáhá v kariérovém poradenství a spolupracuje s učiteli odborných předmětů, kteří se orientují na volbu profese
- pomáhá vytvářet kariérové poradenství školy ve spolupráci s úřady práce
- metodicky pomáhá třídním učitelům při řešení aktuálních problémů třídních kolektivů
- podílí se na realizaci preventivního programu školy a pomáhá při jeho vytváření
- spolupracuje se školním metodikem prevence
- o své činnosti si vede písemné záznamy
- spolupracuje s rodiči nebo zákonnými zástupci dítěte
- je ochráncem práv dítěte v prostředí školy

Školní metodik prevence zejména:

- spolupracuje se školním psychologem nebo školním speciálním pedagogem
- spolupracuje s výchovným poradcem a třídními učiteli
- pomáhá vytvářet a realizovat program prevence zneužívání návykových látek a negativních jevů ve škole
- sleduje aktuální situaci na škole a inovuje strategie přístupu k prevenci
- poskytuje odborné vedení a metodickou pomoc pedagogickým pracovníkům školy při realizaci preventivního programu školy a při provádění jednotlivých preventivních aktivit
- koordinuje poskytování vzdělávacích akcí pro pedagogy na dané škole
- spolupracuje s institucemi, které zajišťují odbornou pomoc v problematice prevence a zneužívání návykových látek
- zajišťuje informovanost žáků, rodičů nebo jejich zákonných zástupců o činnosti institucí, které poskytují pomoc dětem, které mají problémy se závislostmi nebo jinými negativními jevy v jejich sociálním vývoji
- spolupracuje se středisky výchovné péče, s krizovými centry a dalšími institucemi, které poskytují primární, sekundární i terciální péči ve státních i nestátních zařízeních
- ve spolupráci s dalšími odborníky poskytuje konzultační a poradenskou pomoc rodičům
- podílí se na akcích pořádaných školou v oblasti volno časových aktivit
- pomáhá při vytváření nabídky volno časových aktivit školy

Asistent speciálního pedagoga zejména: /pracují na některých školách/

- vykonává depistážní činnost v oblasti speciálních vzdělávacích potřeb
- reedukační a stimulační činnost ve spolupráci se speciálním pedagogem
- podílí se na integraci dětí se zdravotním postižením

Předpokladem pro výkon této činnosti je vysokoškolské, střední nebo vyšší pedagogické vzdělání a absolvování speciální přípravy pro tyto činnosti. asistent speciálního pedagoga může vykonávat svou činnost v předškolním zařízení, ve škole a ve školském zařízení v rámci své přímé vyučovací povinnosti.

Časová posloupnost realizace :

2001-2004: umožnit postupné zavádění profese školního psychologa nebo školního speciálního pedagoga
v této první etapě podmínit jeho přítomnost v systému počtem žáků, vzhledem k tomu, že se školy stále zmenšují, navrhneme hranici od 600 žáků

2004-2010. 2004-2010. zavedení školních psychologů nebo speciálních pedagogů do systému

Zdůvodnění navrhovaných změn :

Důvody pro změny v systému pedagogicko-psychologického poradenství .

- společenské změny
- odraz těchto změn ve školním prostředí a v rodinném prostředí
- humanizace škol
- vliv informačních technologií na proměny školy
- snaha škol reflektovat tyto změny
- vytváření nových modelů vzdělávání se zřetelem k citovaným skutečnostem
- nárůst požadavků na učitele, zejména v oblasti pedagogicko-psychologických kompetencí
- potřeba zlepšit dostupnost pedagogicko-psychologického poradenství ve školách
- vytvořit podmínky pro včasné odhalování problémů ve vzdělávání, v psychickém a sociálním vývoji žáků
- vytvořením podmínek pro primární prevenci předcházet dalšímu rozvoji problémů a tím zefektivnit a zlevnit poskytované služby státem
- pomáhat integrovat děti se zdravotním postižením do školního prostředí a zamezit jejich segregaci ve společnosti
- zefektivnit výběr volby profese v souladu s možnostmi a individuálními předpoklady žáků tak, aby jejich volba korespondovala se společenskou poptávkou
- současná situace na školách ukazuje, že školy nárokují zvýšenou potřebu pedagogicko-psychologických služeb, výchovní poradci mohou vzhledem k 2-3 hodinové dotaci maximálně monitorovat vznikající problémy, nemají prostor na realizaci opatření a dlouhodobou péči o žáky, také školní metodici prevence mají komplikované postavení, protože nemají pro svou práci žádnou úlevu z úvazku učitele
- řešení konkrétních problémů ve školním prostředí mnohdy souvisí s vlastní identitou učitelského povolání a tato dvojrole neumožňuje řešení problémů, dochází tak často k jejich kumulaci a k zhoršování sociálního klimatu škol
- kapacita pedagogicko-psychologických poraden je omezená vzhledem k počtu odborných pracovníků, poradny tak nemohou v plném rozsahu pokrývat požadované služby, zejména na středních školách, přitom celá řada problémů kulminuje právě v období adolescence
- školní psychologové jako nová subprofese ve školním systému pracují se školou jako systémem, pracují s celými třídními kolektivy a nikoliv pouze s žáky, kteří mají problémy, mohou svou každodenní činností ovlivňovat realizaci konkrétních opatření a dlouhodobě sledovat efektivitu prováděné činnosti, tím vytváří širokou základnu preventivní činnosti
- preventivní činnost tak skutečně předchází prohloubení problémových projevů chování jak u jednotlivců, tak u třídních kolektivů a ve svých důsledcích přináší úsporu finančních prostředků a zlepšení sociálního klimatu škol